

VEIKSMAŽODINIŲ FRAZEOLIGINIŲ TIPO *TO MAKE*+ +*DAIKTAVARDIS* JUNGINIŲ IR VIENAŽODINIO VEIKSMAŽODŽIO SEMANTINIAI SANTYKIAI

D. ŠIRVINSKAITĖ

Dabartinėje anglų kalboje labai paplitę frazeologiniai junginiai, kurie susideda iš dviejų komponentų — tranzityvinio veiksmažodžio ir daiktavardžio, reiškiančio veiksmą, būseną, veiksmo rezultatą ir pan. Semantiniu požiūriu veiksmažodis yra antraeilis, o semantinis viso junginio pagrindas yra daiktavardis.

Labai didelę tokių frazeologinių junginių dalį sudaro junginiai, kurių veiksmažodinis komponentas yra *to make*, pvz., *to make a promise*, *to make an answer* ir pan. Dažniausiai šalia šitokio tipo veiksmažodžių frazeologinių junginių dabartinėje anglų kalboje lygiagrečiai egzistuoja ir veiksmažodis, kuris yra etimologiškai giminingas frazeologinio junginio daiktavardiniam komponentui, pvz.:

to make a rush — to rush
to make an inquiry — to inquire.

Kyla klausimas, koks yra semantinis ryšys tarp šių dviejų leksinių vienetų.

Tarybinėje anglistikoje tuo klausimu yra įvairių nuomonių. Vieni kalbininkai frazeologinius junginius ir jiems etimologiškai giminingus veiksmažodžius laiko ekvivalentais. Tokios nuomonės laikosi A. Kumačiova šiam klausimui skirtame darbe¹.

Nagrindėdama tokių junginių ir veiksmažodžių skirtumus, A. Kumačiova daro išvadą, kad „junginys ir veiksmažodis savo reikšme yra lygiaverčiai, jei daiktavardis, įeinąs į junginį, neturi patikslinančio pažyminio. Tokiu atveju jie gali būti pakeičiami vieni kitais“².

¹ A. Кумачева. Английские фразеологические глагольные сочетания, имеющие эквивалент — однословный глагол, Л., 1953.

² Ten pat, 8 psl.

Kadangi pažyminy s nėra pastovus tokio junginio komponentas, A. Kumačiovos išvada faktiškai reiškia, kad veiksmažodžiai ir frazeologiniai junginiai yra ekvivalentai (kaip jie vadinami jau darbo antraštėje).

Su šia nuomone negalima sutikti. Tai, kad frazeologiniai junginiai gali būti pakeičiami veiksmažodžiais, dar nereiškia, kad jie yra ekvivalentai. Tarpusavio pakaita yra ir sinonimų, ir frazeologinių junginių variantų ypatybė. Vadinasi, pagrindas, kuriuo A. Kumačiova remia savo išvadą, yra neįtikinamas.

Kiti kalbininkai frazeologinius junginius ir jiems etimologiškai giminingus veiksmažodžius laiko sinonimais. N. Kameneckaitė, nagrinėdama veiksmažodžio komponento semantinį vaidmenį tokio tipo junginiuose ir siedama tai su šių junginių sinonimika³, pažymi, kad junginys ir atitinkamas veiksmažodis yra sinonimai. Šį sinonimiškumą nulemia dalinė junginio veiksmažodžio desemantizacija. Toliau straipsnyje nurodoma, kad tokie sinonimai visuomet skiriasi dėl frazeologinio junginio veiksmažodžio reikšmės.

L. Siničkina straipsnį „Apie kai kuriuos frazeologinių veiksmažodinių junginių tipus anglų kalboje“⁴ skiria specialiai junginių ir atitinkamų veiksmažodžių semantinių santykių nagrinėjimui. Pagal tų santykių pobūdį visi frazeologiniai junginiai yra skirstomi į 3 grupes. Į pirmąją grupę skiriami: 1) junginiai, kurie savo reikšme visiškai skiriasi nuo bendrašaknio veiksmažodžio reikšmių; 2) junginiai, kurių reikšmė iš dalies sutinka su atitinkamo veiksmažodžio reikšme, iš dalies skiriasi kokiais prasminiais atspalviais. Visi tos grupės junginiai vadinami ideografiniais. Antrosios grupės junginiai vadinami sinoniminiais. Jie savo reikšme visiškai sutampa su veiksmažodžiu. Trečiąją grupę sudaro „veiksliniai frazeologiniai junginiai“, vartojami vienkartiniam arba laiku apibrėžtam veiksmui reikšti.

Nors toks skirstymas atspindi kai kuriuos semantinius junginio ir bendrašaknio veiksmažodžio skirtumus, tačiau jis iškreipia teisingą sinonimų supratimą. Pagal L. Siničkinos klasifikaciją, sinonimai yra tik tie frazeologiniai junginiai ir atitinkami veiksmažodžiai, kurie reiškia tą pačią sąvoką.

Tuo tarpu sinonimais turi būti laikomi tokie kalbiniai vienetai, kurie turi tą pačią reikšmę, tačiau skiriasi kokiais prasminiais bei stiliaus atspalviais.

Todėl junginiai, kurių reikšmė sutinka su bendrašaknio veiksmažodžio reikšme, kiek skirdamasi prasminiais atspalviais, yra sinonimai. Jų negalima maišyti su tais junginiais, kurių reikšmės visiškai skiriasi nuo bendrašaknio veiksmažodžio reikšmių. Vadinasi, ir frazeologiniai tipo *to make + +daiktavardis* junginiai, ir atitinkami veiksmažodžiai yra sinonimai tik tuo atveju, jei jie reiškia tas pačias sąvokas, skirdamiesi kokiais nors prasminiais ar stiliaus atspalviais. Tačiau analizė parodė, kad frazeologinis

³ N. Kameneckaitė. Paprastų (nemetaforinių) veiksmažodžių frazeologinių junginių sinonimika dabartinėje anglų kalboje. — Vilniaus un-to Mokslo darbai, XXVI, V., 1958.

⁴ Л. Н. Синичкина. О некоторых типах фразеологических глагольных сочетаний в английском языке. — Ученые записки Ростовского-на-Дону пед. ин-та, вып. 2(30), 1958, стр. 57.

tipo *to make + daiktavardis* junginys ir to junginio daiktavardiniam komponentui etimologiškai giminingas veiksmazodis ne visada reiškia tą pačią sąvoką. Jie gali reikšti visiškai skirtingas sąvokas. Pavyzdžiui, frazeologinis junginys *to make a show* turi tokias reikšmes:

1. „apsimesti“:

I knew he was standing in the entrance to the dining room, watching me, as I went across the hall and that I must *make a show of* knowing my way (DDM, 96).

2. „įstumti ką nors į juokingą padėtį“:

It was good for her now and then, but Lynde was a fool *to make a show of* himself and risk so much money (ThD, 297).

3. „būti regimu“:

And *a goodly show* he *makes* lying in a flush of crimson and gold, in the midst of the great drawing room, before his favourite picture of my lady, with broad stripes of sunlight shining in... (ChD II, 230).

Veiksmazodis *to show* turi 6 reikšmes⁶, tačiau nė viena iš jų neatitinka frazeologinio junginio reikšmių. Vadinas, frazeologinis junginys *to make a show* ir veiksmazodis *to show* nėra sinonimai.

Skirtingas reikšmes turi ir šie frazeologiniai junginiai:

- to make a difference — to differ
- to make a mistake — to mistake
- to make a joke of — to joke ir kt.

Šių frazeologinių junginių ir atitinkamų veiksmazodžių negalima laikyti sinonimais, ir jie turi būti skiriami į atskirą grupę.

Tačiau lemiami frazeologinių *to make + veiksmazodis* junginių dauguma reiškia tą pačią sąvoką, kaip ir bendrašaknis veiksmazodis, tik skiriasi kokiais prasminiais arba stiliaus atspalviais. Tokie frazeologiniai junginiai yra sinonimiški atitinkamiems veiksmazodžiams, ir jie sudaro atskirą grupę. Tų sinonimų yra absoliučių ir dalinių. Visos frazeologinių junginių reikšmės gali būti sinonimiškos visoms veiksmazodžio reikšmėms. Tuo atveju frazeologinis junginys yra absoliutus veiksmazodžio sinonimas. Pavyzdžiui, frazeologinis junginys *to make an inquiry* ir veiksmazodis *to inquire* turi visas šias reikšmes:

1. "to seek knowledge of (a thing) by putting a question; to ask about; to ask (something) of“:

Colonel Altmont had stared at these gentlemen in so odd a manner, as they passed through the "select" room, that Clavering *made inquires* of the landlord who he was (Th I, 266). You *do not inquire* why Mrs. Briggs sought after you — what he wanted with you (ChB I, 483).

2. "to make investigation; to search, seek; to make inquisition“:

⁶ 1. to allow to be seen, present to view, bring before the sight; 2. give proof of having, as to show sings of intelligence; 3. give grant, bestow; 4. direct, guide, go with; 5. point out, make clear, explain; prove, demonstrate, cause (a person to understand); 6. to be visible; be in sight; be noticeable“ (SOED).

Inquiry was made into the origin of the scourge (ChB I, 111). *We shall not inquire* into this mystery however (Th, 149).

3. "a) to seek information by questioning; b) to make request for a thing, a person":

There is *inquiry made* at various houses, for a boy named Jo (ChD II, 323). As I had not seen Peepy on the occasion of our last call, I now *inquired for him* again. The oyster-shells he had been building a house with, were still in the passage, but he was nowhere discoverable, and the cook supposed that he had "gone after the sheep" (ChD II, 193).

Kadangi visos frazeologinio junginio *to make an inquiry* reikšmės yra sinonimiškos visoms veiksmažodžio *to inquire* reikšmėms, tai jie yra absoliutūs sinonimai.

Dalinių sinonimų galimi du atvejai.

1. Veiksmažodis yra platesnės semantikos, t. y. jis turi tokių reikšmių, kurios nėra sinonimiškos frazeologinio junginio reikšmėms; jo reiškiamų sąvokų frazeologinis junginys negali išreikšti.

Pavyzdžiui, veiksmažodis *to remark* reiškia: "1. observe, take notice of, perceive; 2. to say, to utter or set down as an observation or comment" (SOED, 1699). Frazeologinis junginys *to make a remark* turi vieną reikšmę, kuri yra sinonimiška antrajai veiksmažodžio reikšmei — "to say, utter or set down as an observation or comment":

She had *made the one remark*, he did not wish to hear (JC, 270).

Pirmosios sąvokos ("to observe, take notice of, perceive") frazeologinis junginys negali išreikšti. Vadinasi, veiksmažodis *to remark* yra platesnės semantikos, ir jis yra tik dalinis junginio *to make a remark* sinonimas.

Galima paminėti šiuos dalinius sinonimus, kur veiksmažodis yra platesnės semantikos:

to advance — to make an advance

to arrange — to make an arrangement

to promise — to make a promise ir t. t.

Frazeologiniai junginiai *to make + daiktavardis* ir atitinkami veiksmažodžiai daliniais sinonimais dažniausiai būna tada, kai veiksmažodis turi ir tranzityvinių, ir netranzityvinių reikšmių. Frazeologinių junginių reikšmės daugiausia — tai rodo mūsų surinktoji medžiaga — yra sinonimiškos tik netranzityviesiems veiksmažodžio reikšmėms.

Pavyzdžiui, *to attempt* reiškia: "1. trans. to try to take by force, master, or overthrow; 2. intrans. to make an effort or endeavour to do or accomplish some action" (SOED, 119). Frazeologinio junginio *to make an attempt* reikšmė yra sinonimiška tik netranzityviajai veiksmažodžio reikšmei:

When they took up their formal abode in New York, he would *make an attempt* to straighten out his life somewhat (DT, 537). It would be fruitless *to attempt* to explain (ChB I, 523).

Tranzityvinei veiksmažodžio reikšmei "to try to take by force, master or overthrow" frazeologinis junginys nėra sinonimas:

...It was mere folly to attempt the interview to-night and alone (ChB I, 537).

2. Kitais dalinių sinonimų atvejais platesnės semantikos yra frazeologinis junginys, t. y. jis turi tokių reikšmių, kurios nėra sinonimiškos nė vienai veiksmažodžio reikšmei.

Veiksmažodis *to joke* reiškia "1. to jest; 2. to make the object of a joke or jokes, to chaff, to banter, to rally" (SOED, 1062). Frazeologinis junginys turi abi šias reikšmes:

1. "to jest":

We made pointless jokes about nothing at all (DDM, 236).

2. "to make the object of a joke, to chaff, to rally":

"What did the Warden want?" Roy asked. "Oh, he was just trying to find out if you were back", the boy said. He knew he had made a bad joke on Roy, that Roy would never reply in reprimand (JA, 39).

Tačiau frazeologinis junginys *to make a joke* turi dar vieną reikšmę (tikėtai konstruktyviai sąlygotą prielinksnio *of*, kurios veiksmažodis *to joke* neturi, būtent, reikšmę „paversti ką nors juokais“, pvz., *Don't make a joke of it* (SOED, 1068).

Sis sakinys į lietuvių kalbą verčiamas: „Nedaryk iš to juokų“.

Taigi, veiksmažodis *to joke* ir frazeologinis junginys *to make a joke* yra daliniai sinonimai, tik šiuo atveju platesnės semantikos yra frazeologinis junginys.

Sprendžiant iš surinktosios medžiagos, platesnės semantikos dažniausiai būna veiksmažodis. Tokių atvejų, kai frazeologinis junginys turi daugiau reikšmių negu jo sinonimas, pasitaiko rečiau.

Zinoma, kad sinonimai, reikšdami tą pačią sąvoką, skiriasi tarp savęs kokiais nors prasminiais atspalviais.

Ar turi prasminių atspalvių mūsų nagrinėjami leksiniai vienetai? Jei tokių skirtumų yra, tai jie, savaime aišku, yra veiksmažodžio *to make* semantikos išdava. Vadinas, visų pirma reikia išaiškinti *to make* semantinį vaidmenį tokio tipo junginiuose. Veiksmažodis *to make* yra vienas seniausių anglų kalbos veiksmažodžių. Kalbos raidoje jungdamasis su vis didesniu skaičiumi daiktavardžių, *to make* tokiuose junginiuose iš dalies desemantizavosi. Junginyje su daiktavardžiu jis nebereiškia "to construct, frame, bring into existence" (SOED, 1191), bet tik pabrėžia veiksmo subjekto aktyvumą.

Kad veiksmažodis *to make* frazeologiniuose junginiuose pabrėžia veiksmo subjekto aktyvumą, rodo ir tai, kad atitinkamus frazeologinius junginius *to make + daiktavardis* turi tik veiksmažodžiai, reiškiantį veiksmą, kurio pobūdis jau savaime reikalauja subjekto aktyvumo. Pavyzdžiui, *to attempt, to decide, to arrange* ir kt. veiksmai gali būti įvykdyti tik tada, kai veikėjas yra aktyvus, sąmoningai stengiasi tai atlikti. Iš surinktos medžiagos pastebėta, kad veiksmažodžiai, kurių veiksmo pobūdis nereikalauja sub-

jekto aktyvumo, atitinkamų junginių *to make + daiktavardis* neturi. Pavyzdžiui, veiksmažodis *to meet* reiškia savaiminį, nuo subjekto valios, nuo jo pastangų ir aktyvumo nepriklausantį veiksmą. Šis veiksmažodis atitinkamo junginio *to make + daiktavardis* neturi. Panašaus pobūdžio yra veiksmažodis *to die*, veiksmažodžiai, nusaką gamtos reiškinius — *to rain, to freeze, to snow* ir kt., veiksmažodžiai, reiškia pojūčius — *to feel, to hear, to see, to ache* ir kt.

Veiksmažodis *to make*, pabrėždamas veiksmo subjekto aktyvumą, suteikia frazeologiniam junginiui tam tikrų semantinių atspalvių, kuriais pastarasis ir skiriasi nuo savo sinonimo — veiksmažodžio.

Semantiniai atspalviai labai įvairūs. Dėl gana didelės *to make* desemantizacijos kartais būna net sunku nustatyti, kokiais semantiniais atspalviais koks junginys skiriasi nuo savo sinonimo. Tačiau visų nagrinėjamojo tipo sinonimų reikšmių skirtumo bendras bruožas — frazeologinis junginys yra siauresnės, konkretesnės reikšmės negu jo sinonimas. Frazeologinis junginys reiškia atskirą, konkretų to paties veiksmo atvejį.

Pavyzdžiui, ir veiksmažodis *to engage*, ir frazeologinis junginys *to make an engagement* reiškia tą pačią sąvoką — „pasamdyti“. Tačiau frazeologinis junginys, skirtingai nuo veiksmažodžio, reiškia ne aplamai „pasamdyti“, bet kaip tik „sudaryti darbo sutartį“:

Mr. Dolphin wrote to his Lordship... that he *had made an engagement* with Miss Fotheringay, who would soon have the honour of appearing before a London audience (Th I, 132).

Veiksmažodis *to engage* reiškia „pasamdyti“ aplamai:

Can't you get your friend Dolphin to come and see her — *to engage* her — to take her out of this place (Th I, 131).

Kai kurie frazeologiniai junginiai nuo savo sinonimų veiksmažodžių skiriasi tuo, kad reiškiamam veiksmui suteikia valdiškumo. Pavyzdžiui, frazeologinis junginys *to make an inquiry into* ir veiksmažodis *to inquire into* reiškia „gilintis į kokį nors reikalą“. Tačiau frazeologinis junginys kaip tik dėl valdiškumo atspalvio vartojamas tada, kai kas nors yra tiriama, aiškinama oficialiai. Pavyzdžiui:

Miss Temple, having assembled the whole school, announced that *inquiries had been made into* the charges alleged against Jane Eyre, and that she was most happy to be able to pronounce her completely cleared from every imputation (ChB I, 100). *Inquiry was made into* the origin of the scourge, and by degrees various facts came out which excited public indignation in a high degree (ChB I, 111).

Veiksmažodis *to inquire into* jokio valdiškumo atspalvio neturi ir yra vartojamas, kur gilinamasi į kokį nors reikalą ne oficialiai, o daugiau iš smalsumo, pvz.:

No man was less curious, or, at any rate, more discreet, than Ned Strong, and he did not care *to inquire into* the mysterious connection which... (Th I, 378). ...It is not our business *to inquire* too closely into the by-gones of our characters except so far as their precious history appertains to the development of this present story (Th I, 246). We *shall not inquire* into this mystery however (Th I, 149).

Taip pat ir frazeologinis junginys *to make an arrangement* „susitarti“ prasme dėl savo būdingo atspalvio vartojamas tada, kai yra daromi oficialūs, juridiniai ar komerciniai susitarimai, pvz.:

An arrangement was made with an English-American banking company by which the majority of the bonds for his proposed roads were taken over by them for sale in Europe and elsewhere, and was given ample means wherewith to proceed. (ThD, 405).

Veiksmažodis *to arrange* reiškia „susitarti“ apamai ir nepabrėžia nieko konkrečiau. Tai rodo veiksmažodžio *to arrange* vartojimas paprastose, kasdieniškose situacijose.

That he was to go and at the next October term, *had been arranged* between all the authorities who presided over the lad's welfare (Th I, 145). So upon a day when it *was arranged* that Pen was to dine at home... (Th I, 94).

Nagrinėjant frazeologinių junginių ir veiksmažodžių sinonimiką, buvo pastebėta, kad veiksmažodis dažnai netenka vienos kurios reikšmės, kuri ilgainiui galutinai pereina jo sinonimui — frazeologiniam junginiui. Vadinasi, frazeologinio junginio reikšmė tampa siauresnė ir konkretesnė už veiksmažodžio reikšmę, kadangi frazeologinis junginys yra vartojamas tik kokių nors vienu, konkrečiu atveju.

Pavyzdžiui, veiksmažodis *to offer* anksčiau yra turėjęs reikšmę „to make a proposal, to make offer of marriage, to propose“ (SOED, 1362). Tačiau, kalbai vystantis, ši sąvoka vis dažniau buvo reiškiamą frazeologiniu junginiu *to make an offer*, ir dabar veiksmažodis *to offer* jau neteko šios reikšmės, — ji galutinai perėjo frazeologiniam junginiui. (Sąvoką „pasipiršti“ veiksmažodis *to offer* gali reikšti tik kai kuriuose metaforiniuose junginiuose — *to offer one's heart, oneself in marriage.*)

Taigi, reikšmę „pasipiršti“ dabartinėje anglų kalboje, turi tik frazeologinis junginys *to make an offer*:

“He is very obliging”, said Emma, “but is he sure that Harriet means to marry him?”

“Well, well, means to make her an offer, then” (AE I, 46).

Veiksmažodžio *to offer* reikšmės diferencijuojasi ir toliau, — dalis jų atitenka frazeologiniam junginiui. Pavyzdžiui, frazeologinis junginys *to make an offer* vis dažniau vartojamas prasme „pasiūlyti kokį nors susitarimą, sandėrį, pasiūlyti tarnybinę vietą“:

I found myself confronted by the interests which control the three old city gas companies. They were very much opposed to our entering the field in Cook County anywhere. Because of their opposition I made them an offer to combine these three companies and the three new ones into one, take out a new charter, and give the city a uniform gas service (ThD, 100).

Siame pavyzdyje siūlymas sujungti tris įstaigas į vieną atrodo kaip atitinkamos sutarties, sandėrio pasiūlymas.

Arba:

...Making them understand that if they could find it possible to refrain from supporting anti-Cowperwood measures for the next two years, a bonus in the shape

of an annual salary of two thousand dollars or gift in some other form would be forthcoming. In no case *was such an offer made* direct. (ThD, 369).

Pateiktame kontekste frazeologinis junginys suprantamas taip: „Niekas tiesiogiai nesiūlė tokio sandėrio“.

Sekančiame pavyzdyje kalbama apie tarnybinės vietos pasiūlymą:

Maxwell had made an offer, Erik had laughed it off (MW, 296).

Veiksmažodis *to offer* turi bendresnę reikšmę, jis nusako įvairiausių pasiūlymus, pvz., „palydėti, nupiešti“ ir pan., ir neturi jokių susitarimų atspalvio:

I offered to accompany him as his sister. (ChB I, 525). They both seemed surprised at my skill. *I offered to sketch their portraits*, and each, in turn, sat for a pencil outline (ChB I, 299).

Panašiai išsiskiria ir veiksmažodžio *to hasten* reikšmės. "The Shorter Oxford English Dictionary" nurodo, kad veiksmažodis *to hasten* turi dvi atskiras reikšmes: "1. to act with expedition" ir "2. to go or come quickly" (SOED, 870). Tačiau, palyginus šiuos pavyzdžius su veiksmažodžiu *to hasten* ir su frazeologiniu junginiu *to make haste*, matyti, kad veiksmažodis išlaiko tik vieną reikšmę — "to go or come quickly":

She then *hastened* away to her mother (JA II, 298). My teeth chattered as I *hastened* down the drive (ChB I, 58). I ate what I could and then *hastened* upstairs (ChB I, 329).

Prasme "to act with expedition" vis dažniau vartojamas tik frazeologinis junginys *to make haste*:

The good dame evidently perceived her error, and *made haste* to correct it (AMC, 139). He, therefore, *made haste* to say... (ChD I, 284). You must come and make Lizzy marry Mr. Collins, for she vows she will not have him, and if you *do not make haste* he will change his mind and not have her (JA II, 95).

Iš visų minėtų pavyzdžių galima daryti išvadą, kad veiksmažodis reiškia kokią nors veiksmą apamai, neišskirdamas jame nieko konkretaus, tuo tarpu jo sinonimas frazeologinis junginys reiškia kokią nors konkretų veiksmo atvejį. Vadinasi, frazeologinis junginys skiriasi nuo savo sinonimo veiksmažodžio koku nors reikšmės atspalviu. Kadangi tie semantiniai atspalviai būna labai įvairūs, tai kiekvieną nagrinėjamų sinonimų porą semantiniu požiūriu tenka analizuoti atskirai, tačiau kai kurias frazeologinių junginių *to make + daiktavardis* semantines ypatybes bei atspalvius galima suklasifikuoti.

Nagrinėjamųjų sinonimų vartojimo ypatumai

Straipsnio pradžioje buvo pasakyta, kad veiksmažodinis frazeologinio junginio komponentas *to make* pabrėžia veiksmo subjekto aktyvumą. Dėl to, pagal mūsų surinktą medžiagą, daugelio frazeologinių junginių subjektu gali būti tik žmogus, šiaip gyvas padaras ar daiktas, kuris sinek-

dochos būdu jam atstovauja. Veiksmų, kurių subjektai yra daiktai, negalima išreikšti frazeologiniu junginiu *to make+daiktavardis*.

Palyginkime šiuos pavyzdžius:

Miss Moss *made a desperate rush* forward (KM, 46). The dog then *made a determined rush* from the side next to the wood (DDM, 373). All these thoughts and a myriad of others *rushed* through Fanny's mind (Th II, 208). ...Tears *rushed* to her eyes (ThD, 149).

Šiuose sakiniuose frazeologinio junginio vietoje veiksmažodžio nebūtų galima vartoti dėl to, kad veikėjas yra negyvosios gamtos objektas. Tą patį matome, palyginę ir šiuos pavyzdžius:

He had his apprehensions that old Mr. Turveydrop might break his heart or fain away or be very much overcome in some affecting manner or other if he *made such an announcement* (ChD II, 338).

Her style of dress announced taste in the wearer (ChB II 75). They went through the well-known streets, past houses which they had often visited, past shops in which she had lounged, impatient, by her aunt's side, while that lady *was making some important and interminable decision* (EG, 52).

His station then you could not easily determine by his speech or demeanour; perhaps the appearance of his residence may *decide* it (ChB II, 42).

Frazeologinius junginius, kurių veikėjais gali būti tiek gyvosios, tiek negyvosios gamtos objektai, mes randame tik du, būtent: *to make an impression* ir *to make one's appearance*.

Taigi, pateiktieji pavyzdžiai leidžia daryti išvadą, kad lemiamo dauguma tokio tipo sinonimų vartojama griežtai skirtingai: frazeologiniai junginiai reiškia tik veiksmus, kuriuos atlieka tik gyvosios gamtos objektai. Veiksmažodžiais nusakytų veiksmų atlikėjai gali būti tiek gyvosios, tiek negyvosios gamtos objektai.

Frazeologinių junginių vienkartiškumo atspalvis

Frazeologiniai veiksmažodiniai junginiai daugiausia buvo nagrinėti veiklo požiūriu. Dauguma lingvistų, jų tarpe H. Poutsma, B. Iljišas, V. Jarceva, tvirtina, kad *he gave a loud cry* reiškia aiškiai trumpalaikį veiksmą. Tačiau kai kas, pvz., A. Kumačiova, tvirtina, kad veiksmažodiniai frazeologiniai junginiai yra neutralūs veiklo kategorijos atžvilgiu, jie galį reikšti įvairių veiksmo pobūdį — tęsiamą, akimirkos, išdavos, vienkartinį ir t. t., priklausomai nuo konteksto.

Bešalygiškas tvirtinimas, kad frazeologiniai junginiai yra visiškai neutralūs veiklo kategorijos atžvilgiu, yra neteisingas. Panagrinėjus vieną frazeologinių junginių tipą *to make+daiktavardis*, pasirodė, kad kai kurie šio tipo frazeologiniai junginiai iš tikrųjų yra visiškai neutralūs veiklo atžvilgiu, pvz., *to make arrangements*, *to make haste*, *to make a pretence*, *to make a promise* ir kt. Tačiau kita šio tipo frazeologinių junginių dalis žymi konkrečius veiksmus su aiškiu veiklo atspalviu. Šiuo veiklo atspalviu frazeologiniai junginiai skiriasi nuo savo sinonimų, nes veiksmažodis reiškia veiksmą aplamai, be jokios veikslinės charakteristikos.

Pastebėta, kad veiksmo atspalvį turi tie frazeologiniai minėto tipo junginiai, kurių daiktavardiniai komponentai yra sudaryti konversijos būdu iš atitinkamo veiksmožodžio.

Pavyzdžiui, frazeologinis junginys *to make a rush* rodo vienkartinį veiksmą, tuo tarpu jo sinonimas *to rush* yra neutralus veiksmo atžvilgiu:

He *rushed* home to the west end of the town at a rapid pace (Th I, 164). He disengaged himself from Huxter's arm and *made a desperate rush*, as if to get to his home unattended, but he *receded* (Th II, 172). Miss Moss *made a desperate rush* forward (KM, 46).

Pirmajame sakinyje, kur yra veiksmožodis *to rush*, bėgimas suvokiamas kaip procesas. Paskutiniuose dviejuose sakiniuose, kuriuose pavartotas frazeologinis junginys, veiksmas yra trumpas, vienkartinis, labai apibrėžtas laiko atžvilgiu.

Frazeologinis junginys *to make an attempt* taip pat, skirtingai nuo sinonimo *to attempt*, rodo vienkartinį veiksmą:

When Aileen began to strike her, she *attempted* in vain to defend herself (ThD, 163). After some minutes, he *made an attempt* to rise (ChD II, 295).

Pirmajame sakinyje veiksmo, nusakyto veiksmožodžiu *to attempt*, veikslinė charakteristika yra visiškai neutrali; antrajame sakinyje veiksmas aiškiai vienkartinis.

Vienkartinio veiksmo atspalvį turi taip pat ir šie junginiai: *to make a move*, *to make a dash* ir kt.

Maxim *made a move* towards Favell, but Favell held up his hand (DDM, 373).

Visuose aukščiau pateiktuose sakiniuose veiksmas suvokiamas kaip vienas, laiko atžvilgiu labai apibrėžtas aktas, kitaip sakant, veiksmas, pasakytas frazeologiniais junginiais, yra vienkartinis.

Kai daiktavardis, tokių frazeologinių junginių komponentas, yra pasakytas daugiskaita, jie žymi vienkartinį veiksmų eilę (veiksmų skaičius gali būti patikslinamas pažymimaisiais žodžiais — skaitvardžiais bei skaitvardiniais įvardžiais).

Pavyzdžiui:

Though he afterward *made several rushes*, he so gauged his leap as to win or fail within the length of the chain (ET, 56). This hunter *made two other attempts* to capture the royal scalp, but neither of them was more successful than the first (ET, 19).

Vadinasi, kai kurie frazeologiniai *to make + daiktavardis* tipo junginiai yra sudaromi ir naudojami veiksmo kategorijai (vienkartiniam veikslui) nusakyti. Mat, gramatinės kategorijos gali būti reiškiamos ir gramatinėmis, ir leksinėmis priemonėmis. Tačiau frazeologinių junginių negalima laikyti sugramatinta veiksmo išraiška. Jei frazeologiniai junginiai būtų gramatiniai veiksmo kategorijos rodikliai, tai visi jie reikštų vienkartinį veiksmą. Veiksmo kategorija gali pasireikšti tik frazeologinių junginių leksinių bei stiliumo savybių dėka.

Frazeologiniai junginiai, kurie reiškia vienkartinį fizinius veiksmus, taip pat žymi ir didesnę to veiksmo intensyvumą, nes mes tą fizinį veiksmą

suvokiame ne kaip ilgesnį laiką trunkantį procesą, bet kaip vienkartinį aktą, staigų ir dažnai impulsyvų. Palyginkime:

Maxim *made a move* towards Favel, but Favel held up his hand (DDM, 373). She curled her lip and *moved* to another casement (ChB I, 244).

Pirmajame sakinyje frazeologiniu junginiu reiškiamas veiksmas yra vienkartinis ir tuo pačiu intensyvesnis, vyksta staigiau, greičiau negu ant-rajame sakinyje, kur veiksmas yra išreikštas veiksmažodžiu ir suvokiamas kaip ilgesnį laiką trunkantis procesas.

Panašią išvadą galima padaryti, palyginus ir frazeologinį junginį *to make a dash* su veiksmažodžiu *to dash* šiuose sakiniuose:

So the squirrel came down the trunk and peeping about *made a nervous dash* across the grass (ET, 50). Cowperwood as he sat in his light runabout, annoyed by a delay, *dashed* swiftly forward to get over before a bridge turned (ThD, 185).

Vadinasi, veiksmo vienkartiškumas dažnai siejasi su veiksmo intensyvumu. Frazeologinis junginys, reiškias vienkartinį veiksmą, gali būti pavartotas veiksmo intensyvumui, gyvumui pabrėžti.

Veiksmo svarbumo, kategoriškumo atspalvis

Kai kurie frazeologiniai junginiai, palyginti su sinonimais veiksmažodžiais, labiau pabrėžia veiksmo svarbumą; jie reiškia veiksmą, kuriam atlikti reikia daugiau pasiruošti, daugiau žinių arba kuris turės didesnę svarbos tolimesnėje įvykių eigoje.

Pavyzdžiui, palyginkime veiksmažodį *to decide* ir frazeologinį junginį *to make a decision*:

"What shall we do, Robert?" repeated she playfully. "You *decide*" (BSh, 89). "Who's got it?" the Warden asked. "Nobody yet," Roy said, and then *made a decision*. "Warden", he said slowly, "If none of the fellers object you can give my territory to Indian Bob" (JA, 213).

Pirmajame pavyzdyje reikėjo nuspręsti, kaip praleisti vakarą, — nelabai svarbus veikėjams sprendimas, normalioje įvykių eigoje jis negalėjo turėti kokių svarbesnių padarinių. Šiuo atveju, kaip matyti iš pavyzdžio, pavartotas veiksmažodis. Antrajame pavyzdyje sprendimas yra kur kas svarbesnis: veikėjas nusprendžia atiduoti savo medžioklės žemes indėnui, o pats nutaria vykti į šiaurę ir pamėginti medžioti draudžiamuose plotuose. Tai sprendimas, kuriam reikia daugiau ryžtingumo, ir visai gali būti, kad jis turės svarbių padarinių tolimesnei įvykių raidai. Šiuo atveju pavartotas frazeologinis junginys *to make a decision*.

Kad frazeologinis junginys *to make a decision* reiškia svarbesnį veiksmą, galima įsitikinti ir iš šių pavyzdžių:

He simply didn't have enough information *to make a decision* (MW, 52). In truth it (the situation. — *D. S.*) was humble but then it was sheltered, and I wanted a safe asylum, it was plodding—but then compared with that of a governess in a rich house, it was independent; and the fear of servitude with strangers entered my soul like iron: it was ignoble—not unworthy—not mentally degrading. I *made my decision* (ChB I, 450).

Pirmame sakinyje tiesiog pasakyta, kad sprendimui padaryti reikėjo turėti pakankamai žinių, argumentų. Antrame sakinyje Džeinė Eir svarsto, ar jai sutikti būti kaimo mokytoja, ar ne. Paskui apsisprendžia. Tas sprendimas, aišku, jai labai svarbus. Abiem atvejais pavartotas frazeologinis junginys *to make a decision*.

Vadinasi, frazeologinis junginys *to make a decision* reiškia veiksmą, kurį reikia labiau apmąstyti, jis pabrėžia veiksmo svarbumą ir labiau atitinka lietuvių kalbos veiksmažodį „apsispręsti“. Veiksmažodis *to decide* nepabrėžia veiksmo svarbumo, bet reiškia tik patį sprendimą aplamai.

Frazeologinis junginys *to make a promise* taip pat pabrėžia pažado tvirtumą bei svarbumą, pvz.:

If I take one side of the way and you the other to avoid observation, you will not run away, I know very well, if you *make me a promise* (ChD II, 653).

Zodžiai *you will not run away I know very well* rodo, kad frazeologinis junginys *to make a promise* reiškia „duoti tvirtą pažadą“.

Ši frazeologinio junginio reikšmė matyti ir iš pateikiamų pavyzdžių, kuriuose iš žmogaus reikalaujama ne tik pažadėti, bet ir laikytis pažado:

It's impossible for me to *make a promise* not to think about her (ChD III, 133).
"And will you *promise me* never to enter into such an engagement?" "I will *make no promise* of the kind." (JA II, 308).

Skirtingai nuo frazeologinio junginio, veiksmažodis *to promise* vartojamas, kai žadama kas nors nelabai svarbaus, kai pažado laikymasis ar nesilaikymas turės ne per didžiausios reikšmės tolimesnei įvykių eigai ar asmeniui, kuriam yra žadama. Veiksmažodis *to promise* nepabrėžia pažado svarbumo ir tvirtumo.

Bessie, you must *promise* not to scold me any more till I go (ChB I, 56). She *promised* to tell us what they (paukščių vardai. — D. S.) were (ChD II, 210).

Pavyzdžiai rodo, kad frazeologinis junginys *to make a promise* reiškia „tvirtai pažadėti ką nors svarbaus“. Veiksmažodis *to promise* šito svarbumo bei kategoriškumo atspalvio neturi.

Veiksmo svarbumo bei kategoriškumo atspalviu skiriasi taip pat ir šie sinonimai: veiksmažodis *to demand* ir frazeologinis junginys *to make a demand*. Jie reiškia vieną sąvoką — „reikalauti“, tačiau reikalavimas, pasakytas veiksmažodžiu, nėra toks kategoriškas, jis turi prašymo atspalvį ir vartojamas net tokiais atvejais, kai kategoriškumas visiškai netiktų, pvz.:

You ran downstairs and *demand*ed of Mrs. Fairfax some occupation (ChB I, 399).

Pavartojus šiame sakinyje frazeologinį junginį *to make a demand*, reikalavimas aiškiai gautų kategoriškumo atspalvį, o tai nesiderintų su visa situacija:

*...You *made a demand* of Mrs. Fairfax to give you some occupation.

Vadinasi, frazeologinis junginys *to make a demand* reiškia „kategoriškai reikalauti“, o veiksmažodis *to demand* — „reikalauti“.

Palyginus veiksmą *to observe* ir sinonimą *to make observations* (prasme „daryti stebėjimus“), matyti, kad jie taip pat vienas nuo kito skiriasi išraiškingumo atspalviu.

Veiksmą *to observe* reiškia „stebėti“ aplamai, be tikslo daryti kokias rimtas, svarbias išvadas, pvz.:

I *observed* when anyone entered or left the apartment; I could even tell, who they were, I could understand what was said when the speaker stood near to me, but I could not answer. (ChB I, 429).

Frazeologinis junginys *to make observations* reiškia „specialiai, išsamiai stebėti, norint padaryti kokias išvadas, iš vienos ar kitos srities pasisemti žinių, patyrimo“:

...And at length with the aid of telescope, I made a number of observations that helped me to enter more fully into Bingo's private life. (ET, 95). Those kind readers who have watched Mr. Arthur's career hitherto, and have made as they naturally would do, *observations* upon the moral character and peculiarities of their acquaintance, have probably discovered by this time what was prevailing fault in Mr. Pen's disposition. (Th II, 123).

Antrajame sakinyje minimi stebėjimai yra daromi žmonių psichologijai, jų charakterio ypatybėms pažinti.

Frazeologinis junginys *to make inquiries*, skirtingai nuo savo sinonimo *to inquire*, pabrėžia veiksmo platumą, svarbumą. *To make inquiries* reiškia „rinkti svarbias, išsamias žinias iš daugelio įvairių šaltinių“. Pavyzdžiui:

Morgan, my man, has made some inquiries, regarding this affair and that — my friend Doctor Goodenough also looked into it — and it appears that this person was greatly smitten with Artur; that he paid for her, took her to Vauxhall Gardens, as Morgan heard from an old acquaintance of Pen's and ours... that the girl's father, a violent man of intoxicated habits has beaten her mother, who persists declaring her daughter's innocence... (Th II, 160).

Sekančiame pavyzdyje pavartotas frazeologinis junginys *to make inquiries*:

He was deeply grateful to her. She had made her inquiries and arrangements without disturbing him. (MW, 247).

Veiksmą *to inquire* reiškia „klausyti“ aplamai, jis nepabrėžia nei veiksmo svarbumo, nei platumo, pvz.:

You sent me a message respecting the person whose writing I happened to inquire about. (ChD II, 174).

Iš pateiktų pavyzdžių galima daryti išvadą, kad frazeologinis junginys *to make inquiries* reiškia „rinkti svarbias ir išsamias žinias“, jo sinonimas *to inquire* nepabrėžia to išsamumo.

Visi šiame poskyryje išnagrinėti junginiai — *to make a decision*, *to make a promise*, *to make a demand*, *to make observation*, *to make inquiries*, — kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, labiau pabrėžia veiksmo emfatiškumą, palyginti su jų sinonimais veiksmą *to do*. Tačiau šių junginių reikšmė kiek skiriasi. Frazeologiniai junginiai *to make a demand*, *to make a decision*, *to make a promise* pabrėžia tik veiksmo svarbumą, kategorišku-

mą. Tuo tarpu *to make observations, to make inquiries*, be to, dar pabrėžia ir jų išsamumą, gilumą.

Dabar galima daryti tokias išvadas.

1. Frazeologiniai veiksmažodiniai tipo *to make+daiktavardis* junginiai ir jiems etimologiškai giminingi veiksmažodžiai reiškia tą pačią sąvoką, bet skiriasi tam tikrais prasminiais ir stiliaus atspalviais, todėl jie yra sinoniminės kalbos priemonės. Jos vartojamos dabartinėje anglų kalboje lygiagrečiai ir skirtingai išreiškia tas pačias sąvokas.

2. Tokių sinonimų yra absoliučių ir dalinių. Dalinių sinonimų tarpe vienais atvejais platesnės semantikos yra veiksmažodis, kitais atvejais — frazeologinis junginys.

3. Frazeologiniai junginiai nuo veiksmažodžių skiriasi tuo, kad veiksmažodis reiškia tam tikrą sąvoką bendrai, o frazeologinis junginys pabrėžia vieną konkretų tos sąvokos atvejį. Frazeologinių junginių reikšmės konkretumą rodo:

a) vartojimo ypatybės; dauguma frazeologinių junginių reiškia veiksmus, kurių atlikėjai yra tik gyvosios gamtos objektai;

b) veiklo atspalvis; kai frazeologinio junginio daiktavardis yra sudarytas konversijos būdu iš atitinkamo veiksmažodžio, frazeologinis junginys reiškia vienkartinį veiksmą ir kartu pabrėžia didesnę to veiksmo intensyvumą;

c) veiksmo svarbumo, kategoriškumo atspalvis.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ГЛАГОЛЬНЫМИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИМИ ЕДИНИЦАМИ ТИПА *to make + существительное* И ОДНОСЛОВНЫМ ГЛАГОЛОМ

Д. ШИРВИНСКАЙТЕ

Резюме

В английском языке имеется значительное количество глагольных фразеологических сочетаний, состоящих из двух компонентов: глагола и существительного. Одним из наиболее продуктивных глаголов в такого типа сочетаниях является глагол *to make*. В большинстве случаев, наряду с такими фразеологическими сочетаниями, существует и однословный глагол, этимологический родственный с существительным фразеологического сочетания, напр.:

to make a rush — to rush
to make an inquiry — to inquire.

В статье анализируется семантическое отношение между этими двумя лексическими единицами. Глагольное фразеологическое сочетание *to make + существительное* и соответствующий глагол могут обозначать либо разные

понятия (*to make a show — to show; to make a difference — to differ*), либо одно и то же понятие (*to make an inquiry — to inquire*).

В случае, когда фразеологическая единица и глагол обозначают одно и то же понятие, они всегда отличаются друг от друга семантическими оттенками, которые, в известной степени, поддаются классификации.

Общий характер различий между рассматриваемыми лексическими единицами состоит в том, что глагол выражает то же самое понятие более обобщенно, чем фразеологическое сочетание. Глагольное фразеологическое сочетание акцентирует одну сторону в этом общем понятии и имеет более узкое значение. В этом состоит общая семантическая характеристика данных лексических единиц.

Кроме того, между данными единицами имеются конкретные виды различия, как:

а) различия предметной относительности: большинство фразеологических сочетаний выражают действия, субъектом которых являются только одушевленные предметы, в то время как субъектом действия, выраженного глаголом, могут быть как одушевленные, так и неодушевленные предметы;

б) различия видовых оттенков: если именной компонент фразеологического сочетания образован от глагола путем конверсии, то фразеологическое сочетание выражает однократное действие и акцентирует большую интенсивность действия;

в) различия в эмоциональных оттенках; они отличаются, главным образом, эмфатичностью, присущей фразеологическому сочетанию.

Кроме того, имеются различия в индивидуальных оттенках значения, неподдающиеся классификации.

На основании того, что между фразеологическими единицами типа *to make + существительное* и соответствующим глаголом обнаруживаются выше указанные различия, в статье делается вывод, что данные лексические единицы являются синонимическими средствами выражения.

SANTRUMPOS

SOED — The Shorter Oxford English Dictionary, Oxford, 1936.

JA — J. Aldridge. The Hunter, Moscow, 1958.

JA I — J. Austen. Emma, London, 1934.

JA II — J. Austen. Pride and Prejudice, London, 1934.

ChB I — Ch. Brontë. Jane Eyre, Moscow, 1954.

ChB II — Ch. Brontë. Shirley, Moscow, 1956.

AMC — A. M. Crabb. Crabb's English Synonimes, London Centennial edition.

JC — J. Cronin. The Citadel, Moscow, 1957.

DDM — Daphne Du Maurier. Rebecca, Moscow, 1957.

CdD I — Ch. Dickens. A Tale of Two Cities, Oxford University Press.

ChD II — Ch. Dickens. Bleak House, Moscow, 1957.

- ChD III — Ch. Dickens. *Dombey and Son*, Moscow, 1955.
ThD — Th. Dreiser. *The Titan*, Moscow, 1957.
EG — E. Gaskell. *North and South*, London, 1927.
KM — K. Mansfield. *Selected Stories*, Moscow, 1957.
Th — Thackeray. *Pendennis*, v. I, II, London, 1933.
ET — E. Tompson. *Lobo the King of Currumpaw and Other Stories*, Moscow, 1956.
MW — M. Wilson. *Live with Lightning*, Moscow, 1957.

PASTABOS INDOEUROPIEČIŲ FONOLOGINĖS SISTEMOS KILMĖS KLAUSIMU

Sanskrito balsių sistemą \tilde{a} – \tilde{i} – \tilde{u} Augustas Šleicheris laikė pirmąją indoeuropiečių balsių sistema¹, manydamas sanskritą esant visais atžvilgiais senoviškiausia indoeuropiečių kalba.

Tą pačią balsių sistemą a – i – u mes matome ir seniausioje semitų kalboje — akadų kalboje².

Dar XIX šimtmečio indoeuropeistika įrodė, kad A. Šleicheris buvo neteisus, galvodamas, kad indiškasis a Europos indoeuropiečių kalbose (graikų, lotynų) suskilęs į a , o , e . Buvo pateikta nuginčijamų įrodymų, kad būtent indiškasis a yra įvairaus kilimo — iš ide. a , o , e^3 . Vėliau kilusi „laringalinė hipotezė“, sukurta F. de Sosiuro, bet labiausiai išvystyta J. Kurilovičiaus ir E. Benvenisto, išnaudodama naujai atrastos hetitų kalbos duomenis, ėmė tvirtinti, kad pirmą kartą ide. balsis turėjęs būti e , kuris, veikiamas senovinių laringalinių garsų, davęs pradžią balsių a , e , ir o skirtumui⁴.

Bet ar galėjo taip būti pačiais seniausiais laikais?

Pačių artikuliacijos atžvilgiu lengviausiu balsiu vis dėlto reikėtų laikyti balsį a . Jam ištarti tereikia balso stygų virpėjimo ir paprasto burnos atidarymo, neapvalinant lūpų ir netraukiant burnos kampų į šalis, liežuvį laikant pačioje ramiausioje, neįtemptoje padėtyje. Tai yra pirmas kūdikio artikuliuojamas balsis. Tokį balsį dažniausiai turėjo tarti ir pirmą kartą žmogus, vos tik pradėjęs naudotis garsine kalba.

Ilgainiui turėjo atsirasti ir kitokių balsių, kurie iš pat pradžių turėjo būti griežtai skirtingi nuo a , nes mažas skirtumas galėjo būti pirmą kartą žmogui nepakankamas, kad juo galima būtų paremti semantinius skirtumus.

Tokie griežtai skirtingi nuo a balsiai turėjo būti tikrai i ir u . Balsis i pasižymi smarkiu burnos kampų traukimu į šalis ir smarkiu liežuvio pa-

¹ A. Schleicher. *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1869, S. 50, 134.

² A. Ungnad. *Babylonisch-assyrische Grammatik*, München, 1925, S. 7.

³ K. Brugmann. *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Strassburg, 1904, S. 67 ff.

⁴ Э. Бенвенист. *Индоевропейское именное словообразование*, М., 1955, стр. 179.